

Ключевые слова: Черный PR, политические манипуляции, предвыборная кампания.

Denisova A. Black PR. Ukrainian experience on the example of parliamentary elections 2012

Black PR is a tool which is used for the last 10 years during the Ukrainian election campaigns. The last parliamentary elections have almost forced out a clear, democratic advertising. Which methods of nontransparent manipulations were used by Ukrainian politicians is described in this article.

Keywords: Black PR, political manipulation, election campaigns.

References

Ostrouhov V. V., 2010. Informacijna bezpeka [Information Security], Київ.

Shemshuchenko Ju. S., 2005. Politologichnij enciklopedichnij slovník [Encyclopedic Dictionary of Political Science], *Geneza publ*, К.

Hromec' O. L., Social'ni peredumovi politichnogo manipuljuvannja [Social background of political manipulation], viewed: <http://vuzlib.com/content/view/1290/89>

Antipov K. V., Bazhenov Ju. K., 2002. Pablik rileyshnz [Public relations], М.

Kas'jan V. I. Formi suspil'noi svidomosti [Forms of the

УДК 321:342.3

Д. А. Батюк, Р. В. Кисленко

Київський національний університет імені Тараса Шевченка

ТИПОЛОГІЯ ГІБРИДНИХ ПОЛІТИЧНИХ РЕЖИМІВ

Розглядаються сучасні спроби типології гібридних політичних режимів різними дослідниками, що дає змогу підсумувати результати всіх досліджень та виробити одну загальноприйнятну типологію.

Ключові слова: гібридний політичний режим, змагальний авторитаризм, дефектна демократія, демократура, диктатура, демократія, авторитаризм.

Постановка проблеми: проблема типології гібридних політичних режимів полягає у тому, що ця тема є ще мало розробленою, а існуючі типології не виключають одна одну, а зачіпають різні аспекти політичного режиму. Це перешкоджає утворенню загальної, універсальної типології гібридних політичних режимів.

Аналіз останніх досліджень і публікацій: значний внесок у розроблення типології гібридних політичних режимів зробили західні науковці, серед яких слід виокремити теорію «дефектної демократії» В. Меркель та А. Круассан, теорію «змагального авторитаризму» С. Левіцького та Л. Вейя, типологію Л. Морліно, двовимірну типологію М. Вігеля та інших науковців, які досліджували феномен «гібридного режиму»

Цілі статті: проаналізувати різноманітні типології гібридних політичних режимів; виокремити типологію, яка може стати універсальною та загальнопринятною.

Проблема типології гібридних режимів пов'язана з тим, що для означення такого типу режимів в сучасній політологічній літературі вживається велика кількість термінів, яка не виключає один одного. Проте перешкоджає подальшому виробленню загальної класифікації даного явища. Результатом цього є, що одна країна може асоціюватися з більш ніж одним типом «гібридного режиму». Наприклад, режим Малайзії може бути класифікований як «квазі – демократія» (Л. Морліно), «змагальний авторитаризм» (С. Левіцькі та Л. Вей), «електоральний авторитаризм» (А. Шедлер) та «напівавторитаризм» (М. Оттауей). Тому, вивчення наслідків транзитів «третьої хвилі» ускладнюється саме наявністю чисельних підтипів демократії та авторитаризму, відсутністю всеохоплюючої схеми, яка б могла пояснити взаємозв'язки між різними типами,

Public consciousness], viewed: http://libfree.com/166213592_filosofiyaformi_suspilnoyi_svidomosti.html.

Chornij PR, jak sugestivna tehnologija [Black PR, as inspiring technology], viewed: http://pidruchniki.ws/15910804/psihologiya/chornij_piar_suggestivna_tehnologiya

Ol'shanskij D. V., 2003. Politichnij PR [The political PR], М.

Turgaev A. S. Hrenov A. E., 2005. Politologija v shemah i komentarijah [Political science in the schemes and comments], М.

Vibori 2012. Sposterezhenja [Elections 2012. Observations], viewed: <http://map.oporaua.org/ua/incidents/?type=2/>

Sibircev A., 2012. Chernyj PR na vyborah: antireklama i lzhepoboi kandidatov [Ground terminal PR in the elections: negative publicity and false beating candidates], viewed: <http://www.segodnya.ua/regions/odessa/chernaja-kukhnja-vyborov-provokatsionnye-ricunki-na-avto-i-lzhepoboi-kandidata.html>

Zakon «Pro vibori narodnih deputativ Ukraini» [Law «On Selection deputies of Ukraine»], St. 68.

Надійшла до редколегії 15.05.2013 р.

запропонувати загальні критерії їхнього вивчення та класифікації.

На сучасному етапі досліджень гібридних режимів, уваги заслуговує спроба німецьких дослідників В. Меркель та А. Круассана класифікувати «гібридні режими»

Для позначення всієї сукупності таких режимів науковці вводять поняття «дефектна демократія» – система панування, в якій доступ до влади регулюється за допомогою значущого та діючого універсального «виборного режиму» (вільних, таємних, рівних та всезагальних виборів), але при цьому відсутніми є інші гарантії базових політичних та громадянських прав та свобод, а горизонтальний владний контроль та ефективність демократично легітимної влади суттєво обмежені.

В. Меркель та С. Круассан вводять шість базових параметрів, на основі яких можна визначити політичні режими різних типів. До них відносяться: 1) легітимація панування; 2) доступ до панування; 3) монополія на панування; 4) обмеження панування; 5) структура панування; 6) спосіб здійснення панування.

Тільки перші два показники – легітимація політичної влади через суверенітет народу та необмежений доступ до владних позицій – повинні розумітися як базові ключові критерії демократії. Інші показники не є демократичними у «вузькому сенсі». Вони є додатковими критеріями з конституційної та конституційно-правової сфери. Парадоксальним чином вони обмежують владу демократичного суверену, але шляхом цього обмеження захищають його довготривалість та претензію на дієвість.

Запропоновані шість критеріїв демократії можуть бути зведені до трьох вимірів: загальне виборче

право; ефективна монополія на панування з боку демократично легітимованих урядів; ліберальне правове та конституційне панування.

Якщо один з трьох вимірів не діє, неможна говорити про конституційно-правову демократію, вона є дефектною. В залежності від того, який з критеріїв трьох фундаментальних вимірів конституційно-правової демократії є «пошкодженим» виявляється тип дефектної демократії.

В. Меркель та А. Круассан виокремлюють три типи дефектних демократій. Перший тип – «виключаюча демократія» виникає за умови, якщо порушується принцип загальних, вільних, чесних виборів та обмежується активне та пасивне виборче право. Другий тип – «анклавна демократія» характеризується позбавленням групами вето – військовими, мілітаризованими рухами та загонами, міжнародними концернами – демократично обраних представників народу доступу до певних політичних сфер. Останнім типом, який виокремлюють дослідники є «неліберальна демократія» - виконавча та законодавча влади неістотно обмежені судовою, конституційні норми в малій мірі «зв'язують» дії уряду, а індивідуальні громадянські права частково умовні або взагалі ще не встановлені (Merkel', Kruassan 2002a, p. 7–9) [1, с. 7–9].

Зневажання ліберально-конституційних механізмів, які часто виправдовується посиланням на принципи прямої демократії, знаходяться в тісному зв'язку з центральною особливістю неліберальних демократій. Це – тип інституціоналізації, який і є відмінністю такої демократії від конституційно-правової. Під інституціоналізацією слід розуміти процес виникнення специфічного набору соціальних норм і правил, які задають контекст людської взаємодії. Сукупність таких правил ефективно пов'язує поведінку акторів, гарантує відповідність реальності очікування та одночасно розвиває «силу діяльності». В даній перспективі прийняття конституції та політично керовані процеси формування інститутів створюють тільки одну модель політичної інституціоналізації. В її межах створюються формальні структури політичних систем третьої хвилі демократизації.

Інша модель – встановлення й інституціоналізація неформальних практик та правил політичної гри. В дефектних демократіях така модель, в залежності від характеру неформальних інститутів, може суперечити формальній інституціоналізації. В. Меркель та А. Круассан стверджують, що причиною пошкодження ліберально-конституційних, легітимних та легально встановлених норм часто є витіснення формальних інститутів неформальними правилами.

Наявність неформальних інститутів є характерною рисою дефектних демократій. Таким режимам притаманним є клієнтелізм, персоналізм та лобіювання всередині державного апарату. Неформальні інститути компенсують неефективність формальних структур та інститутів попереднього режиму. Функціональна слабкість формальних інститутів створювала умови для розвитку неформальних інститутів.

У зв'язку з цим, в гібридних режимах зростає конфліктний потенціал між старими та новими інститутами. Як наслідок такої проблеми інституціональної адаптації підвищуються затрати на встановлення інститутів ліберально-демократичної правової держави. Такі інститути частково одразу руйнуються одразу після їх введення.

Таким чином, політичні та економічні актори в

дефектних демократіях, замість дотримання формальних правил, нерідко надають переваги неформальним інститутам та практикам. Функціонуванню молодих інститутів заважають неформальні інститути попереднього режиму (Merkel', Kruassan 2002b, p. 20–24) [2, с. 20–24].

Ще одним типом гібридних режимів, який слід згадати, є «змагальний авторитаризм», він був розроблений С. Левіцьким та Л. Вейєм. «Змагальний авторитаризм» – це режим, в якому існують формальні демократичні інститути, вони широко розглядаються як основний спосіб одержання влади, але державні службовці зловживають владою, використовуючи їх для отримання переваг по відношенню до своїх опонентів. Такі режими є змагальними, тому що опозиційні партії використовують демократичні інститути в боротьбі за владу, але вони не є демократичними, через те що ігрове поле дуже викривлене в бік тих, хто знаходиться при владі. Таким чином, конкуренція є реальною, але несправедливою. Отже, змагальний авторитаризм є гібридним режимом, якому притаманними є як демократичні, так і авторитарні характеристики.

С. Левіцький та Л. Вей додають до процедурного мінімуму демократії ще один атрибут: існування достатньо рівних умов конкуренції між владою та опозицією. Очевидно, що ступінь переваги влади – у формі патронажу робочих місць, розпорядженням витратами, клієнтури соціальної політики, привілейованого доступу до ЗМІ та фінансів – існує у всіх демократіях. Однак, в демократичних країнах, такі переваги не суттєво підривають здатність опозиції до конкуренції. Коли владні маніпулювання державними інститутами та ресурсами стають дуже надмірні та односторонні, що суттєво обмежують політичну конкуренцію, тоді це не сумісно з демократією.

Дійсно, багато характеристик нерівних умов може бути включено до вимірів «вільних та справедливих виборів» та «громадянських свобод». Тим не менш, як мінімум дві причини відносяться до цього атрибуту, як окремий вимір. По-перше, деякі аспекти нерівного становища, наприклад, перевага в доступі до ЗМІ та фінансів, завдають значного удару між виборами і, таким чином, це не береться до уваги при оцінці виборів, як вільних та справедливих. По-друге, деякі дії уряду, які значно викривляють ігрове поле не можуть розглядатися як порушення громадянських свобод. Наприклад, в той час, як закриття газети є явним порушенням громадянських свобод, де-факто, владна партія контролює всі приватні ЗМІ, це досягається шляхом неофіційних довіреностей або патронажу домовленостей. Крім того, існують незаконні урядові зв'язки з бізнесом, які є причиною значною нерівності у боротьбі з опозицією, що не є порушенням громадянських свобод, по суті. Таким чином, можна побачити, як перевага на ігровому полі, робить режим недемократичним, навіть за відсутності явного шахрайства або порушення громадянських прав та свобод.

Змагальний авторитаризм характеризується тим, що в ньому існують конституційні шляхи, якими може йти опозиція за для здобуття влади. Вибори відбуваються регулярно і опозиційним партіям не заборонено юридично оскаржувати результати. Опозиційна діяльність не є забороненою, опозиційні партії можуть відкривати свої осередки, висувати кандидатів, проводити будь-які компанії, і при цьому їх представники рідко можуть бути засланні або ув'язнені. Демократичні процедури є

достатньо важливим підґрунтям в боротьбі за владу. Від демократії змагальний авторитаризм відрізняє той факт, що чиновники зловживаючи владою порушують хоча б один з трьох базових атрибутів демократії: вільні вибори, широкий захист громадянських свобод і достатньо рівні умови в боротьбі за владу.

Щодо виборів, то в змагальному авторитаризмі, з одного боку вони є конкурентними, тобто опозиційні кандидати рідко не допускаються до участі в них, опозиційні партії можуть відкрито проводити передвиборчу кампанію та немає значних фальсифікацій. З іншого боку, вибори не завжди є вільними та справедливими. В деяких випадках, під час виборів відбувається маніпулювання зі списками виборців, з виборчими урнами і/або фальсифікація результатів (наприклад, Домініканська республіка в 1994 р.). Хоча такі маніпуляції можуть справити значний вплив на результати виборів, вони не є настільки серйозними, щоб зробити акт голосування безглуздом. Вибори також можуть бути викривлені залякуванням опозиційних активістів, виборців та спостерігачів і, навіть, встановленню меж територій, в яких може діяти опозиція. В інших випадках, процес голосування та підрахунку голосів є чистим, однак перевага влади в доступі до ресурсів, ЗМІ та зловживання державними інститутами робить вибори несправедливими, навіть за відсутності погроз та залякування.

За змагального авторитаризму громадянські права та свободи номінально гарантовані та частково реалізуються на практиці. Існують незалежні ЗМІ та опозиційні групи відкрито діють, в більшості випадках, вони можуть вільно зустрічатись та протестувати проти влади. Але громадянські свободи все одно часто порушуються. Опозиційні політики, незалежні судді, журналісти, захисники прав людини та інші критики влади підвергаються переслідуванням, арештам, а в деяких випадках, навіть насильству. В деяких країнах зі змагальним авторитаризмом влада широко використовує арешти лідерів опозиції, вбивства активістів опозиції, насильницьке придушення акцій протестів, що підводить його до межі з повним авторитаризмом.

Частіше посягання на громадянські права та свободи має більш прихований характер, наприклад «юридичні репресії» або свавільне використання легальних інструментів, таких як податки, наклеп за для притягнення опозиціонерів до відповідальності. Хоча такі репресії можуть бути пов'язані з технічно правильним використанням закону, однак його використання є виборним та спрямованим проти певних груп або індивідів, ніж універсальним.

Хоча, «легальні» та інші репресії в умовах змагального авторитаризму є не настільки серйозними, щоб змусити опозиції діяти закрито або взагалі припинити діяльність, але вони перевищують те, що припустимо в демократичному суспільстві. За рахунок підвищеного ризику діяльності опозиції та її критичного висвітлення в ЗМІ, навіть поширенні порушення прав та свобод можуть серйозно обмежити здатність опозиції організуватись та виступити проти уряду в боротьбі за владу.

На кінець, всі змагальні авторитаризми характеризуються нерівністю умов, в яких знаходяться представники влади та опозиції. Існує три аспекти, в яких влада переважає: доступ до ресурсів, ЗМІ та закон.

Доступ до ресурсів, перш за все, це фінансування владних партій та їх передвиборчих кампаній за рахунок державного бюджету або державних облігацій. Також чиновники можуть систематично використовувати

державні будівлі, транспорт та комунікаційні інфраструктури для своїх виборчих кампаній, до цього також можуть бути залученні державні службовці та служби безпеки країни від імені правлячої партії.

Притаманним змагальному авторитаризму є відсутність доступу до ЗМІ, які є найбільш популярними та мають велику аудиторію, в наслідок чого немає можливості чесної конкуренції. В більшості таких режимів держава контролює всі теле- та радіокомпанії, опозиція має доступ лише до незначних та непопулярних друкованих видань, які потрапляють до незначної кількості населення.

В змагальному авторитаризмі влада контролює суддів, виборчі комісії та інших номінально незалежних арбітрів, і здійснює на них маніпулятивний вплив шляхом шантажу, підкупу і/або залякування. Як результат, правові та інші державні органи, які повинні бути арбітрами закону, систематично надають переваги та виступають на стороні владних сил. Це дозволяє правлячій партії приймати незаконні акти, можливо з порушенням демократичних процедур, та не нести за це ніякої відповідальності (Levitsky 2010, p. 36–98) [3. с. 36–98].

Німецький дослідник М. Богаард критикує концепцію В. Меркель і А. Круассан за те, що для них існує тільки один «кореневий концепт» – демократія, і не враховується інший – авторитаризм. М. Богаард пропонує вбудувати ці два концепти – дефектну демократію і електоральний авторитаризм – в один, «двокореневий», задля відображення всіх сучасних політичних режимів з обох боків протилежних спектрів (Bogaards 2009, p. 403) [4, с. 403].

У даному контексті, значної уваги заслуговує двовимірний типологія гібридних режимів, яку запропонував фінський дослідник М. Вігель. Узявши, на його думку, дві найбільш важливі засадничі ідеї демократії: принцип «електоралізму» і «конституціоналізму», вчений виокремив:

- Чотири мінімальні «електоральні» критерії – вільні, конкурентні, справедливі та всезагальні вибори.
- Чотири мінімальні «конституційні» критерії – свобода об'єднань, свобода вираження, право на альтернативну інформацію, свобода від дискримінації.
- Чотири додаткові «електоральні» критерії – «електоральні повноваження» (відсутність «закритих політичних сфер», на які не розповсюджуються повноваження демократично обраних представників народу), «електоральна чесність» (принцип «одна особа – один голос»), «електоральний суверенітет» (відсутність зовнішньої «опікунської» влади над виборними органами) і «електоральна незворотність» (прийняття всіма без виключення результатів виборів, неможливість обмеження і перешкод на шляху здійснення своїх повноважень легально обраними посадовцями).
- Чотири додаткові «конституційні» критерії – підзвітність та відповідальність виконавчої влади (наявність системи «стримувань і противаг»), підзвітність та відповідальність законодавчої влади, непідкупність бюрократії (відсутність систематичної корупції, клієнтізму або патримоніалізму), підзвітність та відповідальність органів місцевої влади (відсутність «коричневих зон» в середині країни, на які не розповсюджується державна влада).

Ці всі атрибути формують своєрідний «контрольний список» для класифікації гібридних режимів, слідує якому і «звіряючи» наявність тих чи інших атрибутів, М. Вігель пропонує виокремити три типи таких режимів:

«електоральну», «обмежену» і «конституційну» демократії.

До категорії «обмеженої» демократії можна віднести випадки, в яких не є наявними деякі або всі додаткові конституційні та електоральні критерії. Вірогідно, що більшість політичних режимів Центральної Америки, за винятком Коста-Ріки, та більшість Африканських демократій можна віднести до цієї категорії. Покращення якості демократії в цих країнах спричинить подальшу популяризацію (покращення виборчих прав та можливостей, цілісності, суверенітету та незворотності), а також лібералізацію (покращення підзвітності та відповідальності виконавчої, законодавчої та місцевої влади, а також чесність та невідкупність бюрократії).

«Електоральна демократія» – це категорія, в якій виконуються додаткові електоральні критерії, однак вона не відповідає жодним додатковим конституційним критеріям. Це випадки, які є прикладами «делегативних» або «нео-популістських» форм правління. Їх електоральні інститути є ефективними для здійснення вертикальної відповідальності, але їх обмежені конституційні інститути не є придатними для гарантування горизонтальної відповідальності. Як правило влада в таких країнах використовує слабкість та обмеженість конституційних інститутів за для проведення своїх реформ. Судова гілка влади стає політизованою та контролюється представниками влади. Також, в «електоральних» демократіях можна побачити наявність «коричневих зон» на території держави.

В категорії «конституційної» демократії своє відображення знаходять випадки, в яких виконуються всі додаткові конституційні критерії, але не виконуються додаткові електоральні критерії. Таким чином ці режими можуть демонструвати «опікунські» або «захищенні» форми правління. Вони є гібридним режимом з ефективною горизонтальною відповідальністю, де діє внутрішньодержавна система «стримувань і противаг», але суспільство має обмежену можливість впливу на обраних посадовців, за для настання їх відповідальності (Wigell 2008, p. 234–245) [5. с. 234–245].

Беручи до уваги те, що гібридні режими не мають суттєвих характеристик притаманних недемократичним режимам, однак в ньому ще не має всіх характеристик для встановлення, хоча б мінімальної демократії, Л. Морліно сформулював іншу типологію таких режимів.

Італійський дослідник зазначає, якщо політичними акторами встановлюються будь-які обмеження щодо виборчого права (активного чи пасивного) або на політичний плюралізм чи опозицію, та на прозорість та чесність виборів, такий режим можна позначити як «захищена демократія». В такому режимі існують потужні гравці вето, такі як армія, сильна економічна олігархія, традиційна влада, наприклад монарх, або навіть, зовнішні сили, які здійснюють вплив на політичний режим країни. В «захищеній демократії» відбувається лібералізація, майже не застосовують або дуже рідко насилля, тобто процес надання широких політичних і громадянських прав зверху ніколи не буває повним, владні групи здійснюють контроль як на елітарному, так і на масову рівнях. Такий режим, як правило існує довгий час та спирається на підтримку інституціональних еліт (політичні та соціальні), а також на обмеження участі мас та перешкоді поширенню демократичної моделі політичної культури, особливо серед еліти.

Інший тип гібридного режиму, який виокремлює, Л. Морліно є «обмежена демократія». Вона

характеризується наявністю всезагального виборчого права, формально правильними процедурами виборів посадовців, які отримують повноваження на основі виборів, та наявність в країні багатопартійної системи, але громадянські права обмежуються поліцією або іншими державними органами. Відповідно, не існує ефективної політичної опозиції та засоби масової інформації знаходяться під монополюним контролем з боку влади. Такий тип гібрида може бути встановлений шляхом низової мобілізації соціальних мас, військового перевороту або за рахунок іноземних інвестицій, результатом яких є повалення попереднього режиму.

Третім типом гібридних режимів є «демократія без закону». Італійський науковець зазначає, що для такого режиму характерними рисами є відсутність будь-якої спадкової влади або потужних гравців вето, також немає прояву посягань або не гарантування громадянських прав і свобод з боку влади. Але держава знаходиться у ситуації поширеного беззаконня, в якій вона не може виконувати свої обов'язки належним чином через погане функціонування державних інститутів. «Демократія без закону» не тягне за собою лібералізацію або зняття обмеження плюралізму через те, що раніше не існував стабільний режим або не було функціонуючих державних інститутів.

Останнім типом гібридних режимів, який виокремлює Л. Морліно є «квазі-демократія». Основними рисами такого режиму є відсутність або слабкість виборчого процесу, обмеження політичного плюралізму та участі, відсутність/слабкість свободи висловлювання, об'єднання та організації. При цьому спостерігається також відсутність/слабкість верховенства права та/або особистісної автономії, індивідуальних прав та свобод. Останньою характерною рисою, на яку вказує італійський дослідник є слабкість функціонування держави (Morlino 2009, p. 281–293) [6. с. 281–293].

Ще одна типологія гібридних режимів була запропонована американським науковцем Л. Даймондом, який поділив такі режими на «електоральні демократії» та «псевдодемократії». До електоральних демократій, він відніс системи, в яких законодавча та виконавча влада формується шляхом регулярних, чесних, багатопартійних виборів та забезпечується певний мінімум громадянських прав та свобод, необхідних для того, щоб змагальність та участь мали реальний сенс. Однак за такого режиму спостерігається наявність значної кількості сфер прийняття рішень «зарезервованих» за невиборними групами (військові, олігархія, бюрократія).

Другим типом гібридних режимів є псевдодемократії. Такі режими допускають наявність базових громадянських свобод (право на відкрите висловлювання своїх поглядів і свободу об'єднання), але все ще допускають серйозні обмеження прав громадян. Визначальною відмінністю псевдодемократій від ліберальних демократій є те, що в одному випадку громадянські свободи враховуються переважно тією мірою, якою вони забезпечують змістовну електоральну конкуренцію та участь, тоді як в іншому випадку вони розглядаються в якості необхідних компонентів демократії, які гарантують реалізацію більш широкого кола демократичних функцій. Такі режими можуть володіти багатьма конституційними характеристиками електоральних демократій, в них легально діють опозиційні партії, однак вони позбавлені поля для відносно чесного електорального суперництва, яке здатне призвести до відсторонення від влади правлячої партії. Крім того, поняття «псевдодемократія»

охоплює багатопартійні електоральні системи, в яких недемократичне панування правлячої партії виражається доволі слабо та піддається оскарженню, а також аналогічні системи, які знаходяться в процесі розкладу та переходу до більш конкурентної моделі.

Від режимів, які можна віднести до авторитарних, псевдodemократії відрізняються тим, що допускають існування опозиційних партій. Наявність таких партій, які можуть легально брати участь у боротьбі за владу та отримувати місця в парламенті, а також існування більш широкого простору для громадянського суспільства, якого немає за авторитаризму, створює умови для подальшого демократичного розвитку.

Л. Даймонд виокремлює ще псевдodemократії її різновид – напівдемократію. Такий режим наближається до електоральної демократії за рівнем плюралізму, конкурентності та громадянських прав. Напівдемократія – це система з гегемонною партією, в якій інституціолізована правляча партія широко використовує примус, патронаж, контроль над засобами масової інформації та інші засоби, щоб звести опозиційні партії до положення вторинних сил (Diamond 2005; Diamond 2002) [7; 8].

Ф. К. Шміттер також здійснив спроби класифікації гібридних політичних режимів. Їм було виокремлено два типи таких режимів – «демократура» та «диктабланда». Згідно його висновкам, такі гібридні режими з'являються в умовах ініційованого або нав'язаного зверху транзиту, коли попередні владні сили намагаються захистити свої інтереси шляхом «насадження» авторитарних прийомів режиму, який починає своє існування. В випадку проведення лібералізації без демократизації (тобто надання громадянам певних індивідуальних прав та свобод без згоди на підзвітність влади), виникає диктабланда. Якщо ж демократизація не супроводжується лібералізацією (вибори проводяться, але за умов гарантованої перемоги правлячої партії, виключення з участі в електоральному процесі певних суспільно-політичних груп і/або позбавлення виборних структур реальної влади), виникає демократура (Schmitter) [9].

Висновки

В підсумку, не зважаючи на останні, доволі успішні спроби узагальнити попередній досвід з розробки типології гібридних політичних режимів, поки що так і не вдалося повністю усунути концептуальну плутанину, пов'язану із суперечливою природою даних режимів. Проте, незважаючи на наявність численних перепон, які стоять на шляху концептуалізації гібридного політичного режиму, можна з впевненістю сказати, що даний тип режиму може розглядатися як самостійний, окремий тип і як особлива категорія аналізу в рамках політологічних досліджень. Тому, на сьогодні перед дослідниками в першу чергу стоїть задача виявлення закономірностей функціонування «гібридних режимів», а також виокремлення і вимірювання як внутрішніх, так і зовнішніх чинників стабільності або подальшого перетворення даних режимів у напрямі демократії чи авторитаризму.

Найбільш вдалою спробою типології гібридних політичних режимів є запропонована М. Вігелем двовимірною типологією. Він враховує як конституційні, так і електоральні аспекти гібридів, що дає змогу охопити та врахувати всі важливі характеристики режиму та більш точно визначити його тип, на відміну від запропонованих типів В. Меркель та А. Круассан та С. Левітські та Л. Вей, які розглядали такі режими через лише якийсь один

«коріневий концепт» – демократію або авторитаризм.

Бібліографічні посилання

1. Меркель В. Формальные и неформальные институты в дефектных демократиях / В. Меркель, А. Круассан // *Полис*. – 2002. – № 1. – С. 6–17.
2. Меркель В. Формальные и неформальные институты в дефектных демократиях / В. Меркель, А. Круассан // *Полис*. – 2002. – № 2. – С. 20–30.
3. Levitsky S. *Competitive Authoritarianism: Hybrid Regimes After the Cold War (Problems of International Politics)* / S. Levitsky, L. Way. – Cambridge University Press, 2010. – 493 P.
4. Bogaards M. How to classify hybrid regimes? Defective democracy and electoral authoritarianism / M. Bogaards // *Democratization*. – 2009. – Vol. 16. – Issue 2. – P. 399–423.
5. Wigell M. Mapping «Hybrid Regimes»: Regime Types and Concepts in Comparative Politics / M. Wigell // *Democratization*. – 2008. – Vol. 15. – № 2. – P. 230–250.
6. Morlino L. Are there hybrid regimes? Or are they just an optical illusion? / L. Morlino // *European Political Science Review*. – 2009. – Vol. 1 (2). – P. 273–296.
7. Diamond L. The State of Democratization at the Beginning of the 21 Century / L. Diamond // *The Whitehead Journal of Diplomacy and International Relations*. – 2005. – № 11 (1). – P. 13–18.
8. Diamond L. Thinking About Hybrid Regimes / L. Diamond // *Journal of Democracy*. – 2002. – № 13 (2). – P. 21–35.
9. Schmitter P. The future of «real-existing» democracy [Electronic resource] / P. Schmitter. – Access mode: http://iisdb.stanford.edu/evnts/5844/SchmitterFUTURE_OF_Democracy3.pdf

Батюк Д. А., Кисленко Р. В. Типология гибридных политических режимов

Рассматриваются современные попытки типологии гибридных политических режимов разными исследователями, что дает возможность обобщить результаты всех исследований и разработать одну общепринятую типологию.

Ключевые слова: гибридный политический режим, соревновательный авторитаризм, дефектная демократия, демократура, диктабланда, демократия, авторитаризм.

Batyuk D., Kyslenko R. Typology of hybrid political regimes

Examines the current efforts of typology of hybrid political regimes by different researchers that allows us to generalize the results of all research and develop a generally accepted typology.

Key words: hybrid political regimes, competitive authoritarianism, defective democracy, democradura, dyctoblanda, democracy, authoritarianism.

References

- Merkel' V., Kruassan A., 2002a Formal'nye i neformal'nye instituty v defektyh demokratijah [Formal and informal institutions in defective democracies], *Polis*, № 1, С. 6–17.
- Merkel' V., Kruassan A., 2002b. Formal'nye i neformal'nye instituty v defektyh demokratijah [Formal and informal institutions in defective democracies], *Polis*, № 2, С. 20–30.
- Levitsky S., 2010. *Competitive Authoritarianism: Hybrid Regimes After the Cold War (Problems of International Politics)*, Cambridge University Press.
- Bogaards M., 2009. How to classify hybrid regimes? Defective democracy and electoral authoritarianism, *Democratization*, Vol. 16, Issue 2, P. 399–423.
- Wigell M., 2008. Mapping «Hybrid Regimes»: Regime Types and Concepts in Comparative Politics, *Democratization*, Vol. 15, № 2, P. 230–250.
- Morlino L., 2009. Are there hybrid regimes? Or are they just an optical illusion?, *European Political Science Review*, Vol. 1 (2), P. 273–296.
- Diamond L., 2005. The State of Democratization at the Beginning of the 21 Century, *The Whitehead Journal of Diplomacy and International Relations*, № 11 (1), P. 13–18.

Diamond L., 2002 Thinking About Hybrid Regimes, *Journal of Democracy*, №13 (2), P.21-35.

Schmitter P. The future of «real-existing» democracy, viewed: <http://iisdb.stanford.edu/evnts/5844/> SchmitterFUTURE_OF_Democracy3.pdf

Надійшла до редколегії 14.05.2013 р.

УДК 32.019.52

С. С. Борисенко

ИССЛЕДОВАНИЕ МНЕНИЯ ЖИТЕЛЕЙ ДНЕПРОПЕТРОВСКОЙ ОБЛАСТИ О КАЧЕСТВЕ, ДОСТУПНОСТИ МЕДИЦИНСКОЙ ПОМОЩИ И ПЕРСПЕКТИВАХ ЕЕ РЕФОРМИРОВАНИЯ

Представлены результаты проведенного эмпирического исследования мнения жителей Днепропетровской области о качестве и доступности медицинской помощи региона. Представлены методики анкетирования и обработки данных. Анализируется спрос на медицинские услуги, формируемый населением области. Доступность медицинской помощи, по результатам исследования, лишь декларируется, но не соблюдается на практике. Позитивная и негативная оценка работы врача и медицинского учреждения в целом основана на количестве полученных данных, описывающих негативные и позитивные факторы. Также исследуются вопросы, характеризующие информированность населения о возможностях существующей системы здравоохранения и перспективах ее реформирования.

Ключевые слова: общественное мнение, анкетирование, политика, здравоохранение, качество, доступность, реформирование.

Вследствие политической и экономической трансформации, происходящей в Украине (как и во многих постсоветских государствах) те методы и принципы организации социальной политики, в частности, здравоохранения, которые были основой советской системы здравоохранения (модели Семашко) утратили былую эффективность и общество нуждается в реформировании этой системы. При этом удовлетворенность пациентов качеством предоставляемых медицинских услуг является важным фактором эффективности системы здравоохранения в целом (Abashin N. N., 1998) [1, с. 31]. Ведь именно неудовлетворенность общества рано или поздно приводит к преобразованиям. Среди индикаторов качества медицинской помощи, законодательно утвержденных в Украине, имеются как сугубо медицинские показатели, так и индикаторы, основанные на данных социологических опросов (Ordinance of the Ministry of Health of Ukraine № 743 from 02.11.2011, p. 114) [2, с. 114].

Для изучения эффективности действующей системы государственного управления и социальной политики в области здравоохранения, перспектив ее реформирования, определения качества и доступности медицинской помощи на территории Днепропетровской области Украины было проведено эмпирическое социологическое исследование мнений 1567 пациентов медицинских учреждений (поликлиник, больниц). В разделе представлены методика и результаты исследования, приведены выводы и рекомендации в рамках концепции реформирования здравоохранения Украины.

При проведении подобных исследований, особенно связанных с медициной, организацией медицинской помощи, существует убеждение, что наиболее достоверные результаты могут быть получены на крупных выборках (Rafał Maciąg 2012, p. 189) [3, с. 189]. Наиболее масштабные социологические исследования по определению доступности для населения услуг здравоохранения, а также с целью получения информации о самооценке состояния здоровья и уровня заболеваемости граждан, проводились Государственным комитетом статистики Украины в октябре 2009 года. Было опрошено 10,5 тыс. домохозяйств, которые принимали участие в выборочном обследовании условий их жизни (Self-assessment of health status and population-availability of certain types of medical care in 2009) [4]. Эти исследования проводились по всей территории Украины, результаты по отдельным вопросам схожи с нашими выводами,

но в некоторых моментах – существенно различаются. Имеются основания предполагать, что в проведенном нами исследовании учтены региональные особенности сложившейся системы здравоохранения, а также менталитета, самооценки жителей Днепропетровской области.

Как известно, репрезентативность выборочной статистической совокупности обеспечивается предварительным расчетом необходимого объема выборки и использованием специальных методик отбора единиц наблюдения.

Для обеспечения достоверности полученных результатов необходимый объем выборки рассчитывали по формуле (Yeroshkina 2003, p. 9) [5, с. 9]:

$$n = \frac{t^2 Pq}{\Delta^2}$$

где n – количество наблюдений;
t – критерий достоверности, который в случае вероятности безошибочного прогноза (p), равном 95 %, составляет 2, а при p = 99 %, t = 3;

P – показатель в %, который берется из аналогичных опубликованных исследований или (если аналогичные исследования отсутствуют) выбирается с расчетом, чтобы произведение Pq было максимальным, что возможно, если P=q=50;

q = 100 % – P %;

– максимально допустимая ошибка (в %), которая задается в соответствии с исследуемым явлением, целью и задачами исследования. Обычно максимальная ошибка не превышает 5 %.

В нашем случае t=3; P=50; q=50; Δ=4; n=1406 наблюдений (респондентов).

Кроме того, репрезентативность выборочной группы достигается также правильным выбором единиц наблюдения. Необходимо, чтобы каждая единица генеральной совокупности (населения Днепропетровской области) имела одинаковую возможность попасть в выборочную совокупность (Sociology: A textbook for university students 2002, p. 142) [6, с. 142]. Для обеспечения этого требования мы пользовались методом типологического отбора, когда вся совокупность делится на несколько однотипных групп, из которых выбираются единицы наблюдения. Были выделены территориальные единицы (районы и крупные города области), в свою очередь, методом направленного отбора по таким критериям как пол, возраст, занятость выбирались